

Сергій Надвиничний

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

У статті досліджено сучасний стан, тенденції та основні проблеми цукрової промисловості України, показано шляхи виходу з системної кризи розвитку галузі, зроблено висновки.

Цукрова промисловість, зокрема виробництво та експорт цукру, завжди відігравала і надалі буде відігравати провідну роль в економіці України. За період реформування аграрного сектора цукрове виробництво помітно скоротилося, цукрові заводи стали збитковими, суттєво зменшилися доходи від експорту цього продукту. За виробничим потенціалом Україна належить до ряду найбільших світових виробників цукрового буряка, за експортним потенціалом, що перевищував 3 млн. тонн, наша держава входила до десятки провідних експортерів. Відтак сьогодні потенціал галузі повністю не використовується насамперед через відсутність економічних та інституційних умов і незавершеністю трансформаційних процесів у сільському господарстві. Він зумовлений великою кількістю сільськогосподарських ресурсів, високою родючістю ґрунтів (70% запасів чорнозему світу) та сприятливими кліматичними умовами, а також хорошими геополітичними передумовами для розвитку сучасної ринкової інфраструктури.

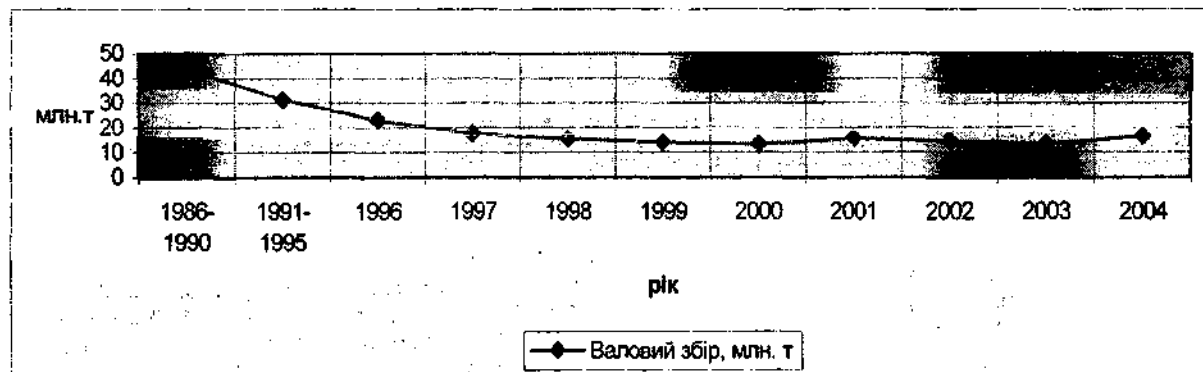
Разом з тим існують чинники, які сьогодні негативно впливають на розвиток та функціонування цукрової промисловості. Зокрема, це слабка матеріально-технічне забезпечення малих та середніх виробників (машино-тракторний парк, гербіциди, міңдобрива, елітне насіння тощо), низька продуктивність праці (менша приблизно на 40 % від країн Євросоюзу), брак кваліфікації та досвіду сільськогосподарських виробників у провадженні комерційної діяльності і здійснення експортних операцій, слабо розвинута торгівельна інфраструктура тощо [6].

Зазначений спектр проблем досліджують багато вітчизняних науковців, серед яких Андрійчук В.Г., Долішній М.І., Данилишин Б.М., Дудар Т.Г., Лисецький А. С., Месель-Веселяк В.Я., Саблук П.Т. та інші. Проте, окремі проблеми потребують більш детального висвітлення.

Оцінюючи сучасний стан цукрової промисловості України слід зазначити, що вона зараз зазнає глибокої кризи, не витримує конкуренції на світовому ринку, як за якістю так і за ціною, знищується існуюча галузева інфраструктура, відбувається спад виробництва (лише в 2004 році ця тенденція змінилася в кращий бік). Враховуючи вищезазначене, виникає необхідність докорінної трансформації галузі, тому що повний її занепад призведе до негативних як економічних так і соціальних наслідків, зокрема ріст безробіття.

Так виробництво цукрового буряка в Україні скоротилося з 43,8 млн. т. в середньому в 1986-1990 роках до 31,3 млн.т. у 1991-1995 роках. Такий спад із незначними коливаннями відбувався аж до 2003 року до 13,4 млн. т. Лише в 2004 році ця тенденція змінилася і було зібрано 16, 5 млн. т. солодкого кореня (лише 37,7 % до 1990 року) (див. рис.1).

Рис.1. Динаміка валового збору цукрового буряка в Україні за період з 1986 по 2004 роки*

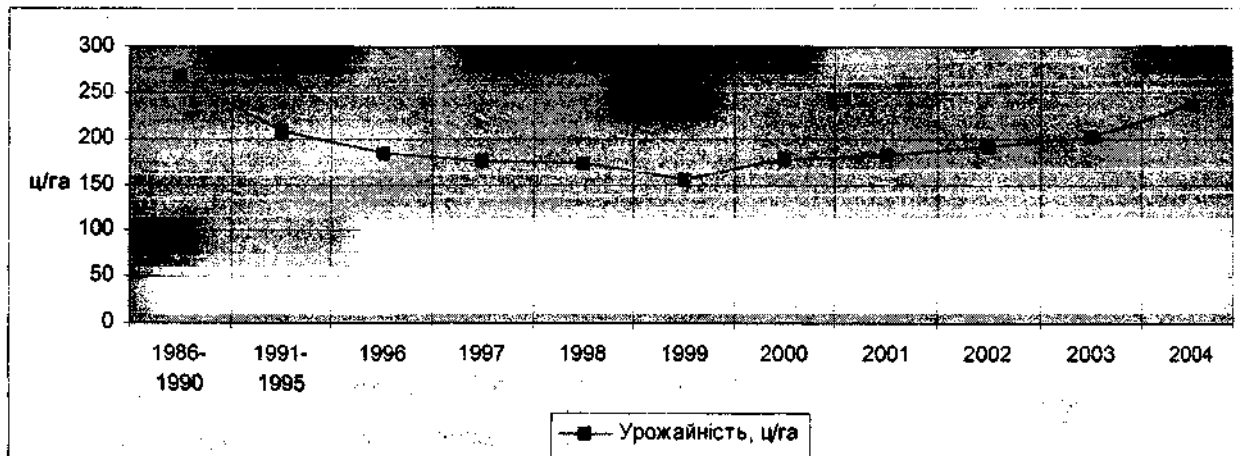

*Джерело: Державний статистичний комітет України (різні видання)

За цей самий період урожайність знизилася з 267 ц/га в 1986-1990 роках до 209 ц/га у 1991-1995 роках відповідно. Такий спад із незначними коливаннями відбувався аж до 1999 року і

становив 156 ц/га. Вже з 2000 року почалося зростання урожайності до 236,1 ц/га в 2004 році (88,4 % до 1990 року) (див. рис.2).

Рис.2. Динаміка врожайності цукрового буряка в Україні за період з 1986 по 2004 роки*

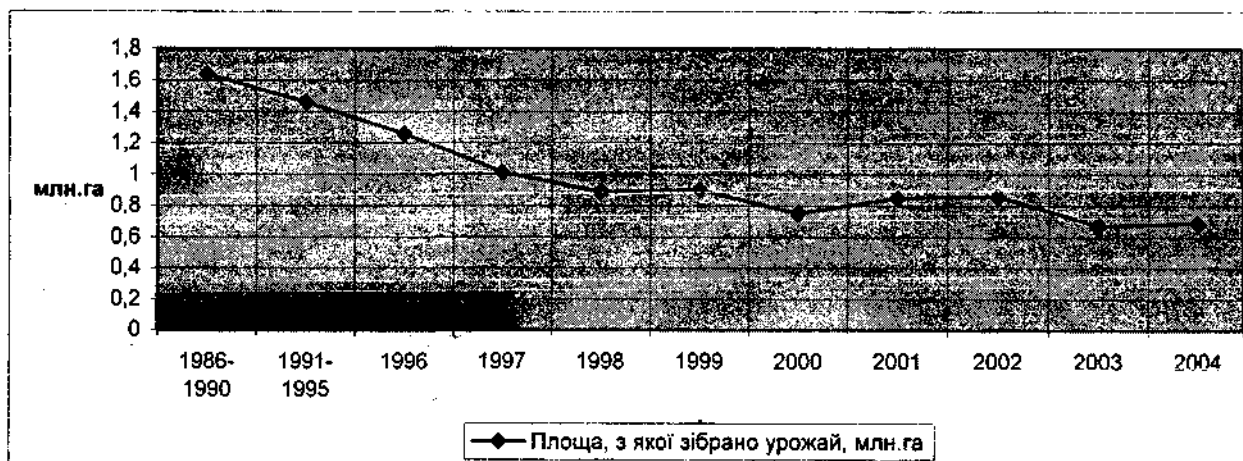

* Джерело: Державний статистичний комітет України (різні видання).

Із вищезазначеного можна зробити висновок, що зниження врожайності розпочалося ще до реформування аграрного сектору економіки України і вже тоді вона порівняно з європейською та світовою була меншою. За розрахунками фахівців точкою беззбитковості є врожайність на межі 245- 250 ц/га. Якщо враховувати технічні можливості з відповідними перемінними витратами (добрива, гербіциди, елітне насіння), то в Україні теоретично можна досягти врожайності в межах 400-500 ц/га, в результаті чого з площі 1 млн. га можна збирати 40 – 50 млн. т цукрового буряка. Іншими словами, для виведення врожайності на європейський рівень необхідно залучати в галузь середньо- та довгострокові внутрішні та іноземні інвестиції.

Ще однією причиною падіння обсягів виробництва цукрового буряка є скорочення посівних площ під цукровим буряком з 1,65 млн. га в 1986-1990 роках до 1,46 млн. га у 1991-1995 роках відповідно. У 1997 році цей показник становив 1 млн. га а в наступні роки коливався в межах 0,7-0,9 млн.га. (див. рис.3).

Рис. 3. Динаміка площ, з яких було зібрано цукровий буряк в Україні за період з 1986 по 2004 роки*

* Джерело: Державний статистичний комітет України (різні видання).

За останні роки площі під цукровими буряками зменшилися майже вдвічі, а ареал розміщення розширився. Замість того, щоб зосередити виробництво на бурякопридатних ґрунтах, було розширено ареал.

Донедавна в Україні працювало 192 цукрових заводи, більшість з яких були збитковими, зараз їх залишилося біля 100 із завантаженістю лише 40-50 діб за оптимальної – 90 діб. У 2004 році 120 цукрових заводів отримали квоту на виробництво 1,8 млн. тонн цукру, а фактично виробили 1,79 млн. тонн. За сезон ними перероблено 15,5 млн. тонн цукрових буряків за середньої потужності 2,8 тис. тонн переробки буряків за добу на один цукровий завод. Середня тривалість соковидобування становила 54 доби, при цьому тривалість роботи 22 заводів була меншою ніж 40 днів. Це негативно вплинуло на результати їхньої роботи та фінансово-економічні показники [5]. Низька ефективність роботи цукроварень зумовлена цілою низкою об'єктивних та суб'єктивних причин:

- застаріле технологічне обладнання (124 заводи з 192 були збудовані до 1945 року);
- недосконала інфраструктура постачання виробничих ресурсів;

- мала потужність цукроварень (лише 19 з 192 мають потужність переробки понад 5000 т за добу);
- неповне завантаження наявних потужностей (біля 50 %);
- малопродуктивний процес рафінування та низький рівень екстрагування (до 80 %);
- надмірне споживання електроенергії (вдвічі більше на 1 кг цукру, ніж у країнах ЄС);
- низький вміст цукру в буряках.

Усі ці чинники зумовлюють високу собівартість продукції, що перевищує світову. Провідні фахівці у цій галузі стверджують, що теоретично в Україні є потенційна можливість виробляти біля 6 млн. т. цукру в рік, проте головним є не технічна спроможність галузі, а її конкурентоспроможність.

Разом з тим у вирощування цукросировини важливу роль відіграє насіння цукрових буряків. Сьогодні частина насіння низькопробне та сумнівної походження, здійснюються фальсифікації насіннєвого матеріалу, відбувся перехід від експорту до імпорту. Система насінництва зазнала великих втрат і позбавлена підтримки зі сторони держави.

В останні роки спостерігається тенденція до збільшення виробництва цукру з цукру-сирцю з тростини, що руйнує внутрішній ринок. Імпорт здійснюється за пільговими ставками ввізного мита через зони вільної торгівлі та контрабандним шляхом. Ввезення цукру-сирцю може призвести до закриття заводів, скорочення посівних площ приблизно на 100 тис. га та скороченню робочих місць близько 80 тис. осіб. Україна з експортним потенціалом перетвориться в імпортозалежну державу, що загрожує її економічній безпеці [5]. Так у 2004 році за різними схемами ввезли біля 1.5 млн. тонн такого цукру, тим самим остаточно розбалансувавши внутрішній ринок. Проте можна відновити переробку цукру-сирцю на давальницьких умовах в рамках зовнішньоекономічних контрактів, що забезпечить збереження робочих місць, встановивши жорсткий контроль за наданням фінансових гарантій вивезення готової продукції за межі України.

Ще одним вектором розвитку галузі може стати виробництво заміників цукру (ізоглюкоза, інουλін, кукурудзяний сироп). Можна спрогнозувати, що попит на цей продукт в Україні буде зростати, і якщо українські виробники не будуть його виробляти, то задоволення потреб буде відбуватися за рахунок імпорту. Це буде вигідно експортерам тому, що відсутні квоти на ввезення заміників цукру і результатом буде скорочення споживання цукру.

Крім зазначених вище проблем, необхідно додати непомірно високі ціни на сільськогосподарську техніку, зношені іригаційні системи, нестача однозародкового насіння тощо.

Разом з тим, помітний вплив на розвиток галузі мають внутрішні та зовнішні ринки. Існує великий попит на продукцію галузі зі сторони кондитерської промисловості, виробників хлібо-булочної продукції, пива, комбикормів. Також з'явилися перспективи виходу на ринки країн Середнього та Далекого Сходу.

Основним елементом у формуванні ринкового попиту та пропозиції є конкурентоспроможність продукції, зокрема цукру. Основними причинами його неконкурентоспроможності є низька якість українського цукру, яка не відповідає світовим стандартам (вміст золи, колір, зернистість) та висока ціна, адже витрати на виробництво цукру перевищують світові. Існує дві причини вищої ціни за світову – перша – низька ефективність виробництва цукру в Україні, друга – цукор, вироблений з цукрового буряка дорожчий за цукор, вироблений з цукрової тростини [6]. Проте питання про те, чи зможуть інвестиції зробити цукрову промисловість України конкурентоспроможною є дискусійним.

Відтак впливає необхідність докорінної реструктуризації цукрової промисловості, де головним завданням повинно стати забезпечення економічної ефективності, прибутковості та конкурентоспроможності галузі. Для цього необхідно виділити головні державні пріоритети та комплексний підхід для подолання системної кризи:

- державна підтримка реструктуризації цукрової промисловості, зокрема сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, підтримка лише ефективних підприємств;
- квотування цукру та цукрових буряків;
- стимулювання науково-технічного прогресу та інвестицій, використання ефективних та недорогих технологій;
- ефективне використання вторинних продуктів цукровиробництва (меляса, жом, дефекати);
- сприяння становленню ринкової інфраструктури та надання учасникам ринку свободи у виробництві та реалізації цукрового буряка і цукру та переробці тростини;
- лібералізація земельного ринку.

Також у процесі реформування галузі особливу увагу слід приділити соціальним проблемам, адже внаслідок реструктуризації можуть виникати складні соціальні конфлікти. Щоб пом'якшити їх вплив, необхідно забезпечити соціальний захист працівників галузі, допомогти їм знайти нову роботу, передбачити виплату компенсацій та тимчасової фінансової допомоги, покриття витрат на перекваліфікацію.

Разом з економічними та соціальними проблемами реструктуризації галузі постають і регіональні. Проте вони вирішуються простіше тому, що виробництво цукру не зосереджено в певному регіоні, а цукрові заводи розміщені по всій Україні.

Отже, виходячи із вищезазначеного необхідно кардинально змінити стратегію щодо

Наукові записки

структурних змін у цукровій галузі, а саме:

- провести структурні зміни та оптимізацію організації галузі (оптимальний та доцільний розмір підприємств, здорова конкуренція, спеціалізація та кооперація);
- забезпечити економічну ефективність господарств (стабільний фінансовий стан, підвищення продуктивності капіталу, ефективний менеджмент та маркетинг, належна матеріально-технічна база);
- створення належної ринкової інфраструктури та збалансування ринку цукру;
- вирішити соціальні проблеми (зменшення рівня безробіття, зростання продуктивності праці, надання соціальних допомог).

Література

1. Дорогунцов С. І., Лисецький А. С. Сільське господарство і ринок продовольства: проблеми розвитку і розміщення. – К.: Віпол, 1997. – 109 с. 2. Статистичний щорічник України 2003 – К.: Техніка, – 2004. – 360 с. 3. Український інвестиційний журнал. – 2005. – № 2. – 24-43. 4. www.rada.gov.ua/zakon/new/par_s1/s1160205.html www.ukrsugar.kiev.ua. 5. Bostyn, Frank (1997), Strategy paper on market and price policy for Ukrainian Agriculture, Tacis FD UK 9301 – Agricultural Policy Advisory Service

Sergiy Nadvynychnyy

CONTEMPORARY AND TENDENCY OF THE SUGAR INDUSTRY DEVELOPMENT IN UKRAINE